

Dr hab. Jerzy Biniewicz prof. UW
Instytut Dziennikarstwa i Komunikacji Społecznej
Uniwersytet Wrocławski

Wrocław, 29.01.2021

Recenzja rozprawy doktorskiej Sabiny Jakubowskiej
"Zmienność imiennictwa w polskich środowiskach lokalnych na przykładzie
rzymskokatolickiej parafii Jadowniki (Podgórze) w Małopolsce w latach
1784-2005"

Przedłożona do recenzji rozprawa doktorska pani Sabiny Jakubowskiej przynosi rozważania dotyczące nadawania imion w lokalnej społeczności. Autorka monografii patrzy na mechanizmy nominacyjne przez pryzmat procesów społecznych, kulturowych, nie gubi problematyki historycznej, wszak jej praca opisuje ponad dwieście lat funkcjonowania lokalnej społeczności, której członkowie podejmowali decyzje dotyczące wyboru imion swoich bliskich. Istotnym rysem monografii jest zatem zintegrowanie w jednym polu badawczym różnych perspektyw analizy. Autorka monografii dowodzi, że praktyka nadawania imion jest złożonym zachowaniem językowym (etymologia imion, charakterystyka leksykalna), na które należy patrzeć przez pryzmat refleksji historycznej, socjologicznej czy antropologicznej. Spojrzenie na proces nadawania imion w lokalnej społeczności uwypuklające procesy historyczne dowodzi ścisłego związku języka z kulturą regionu czy wręcz całą wspólnotą językową, kulturową. Autorka we wstępie do swej pracy zauważa (z czym należy w pełni się zgodzić), że: "Umieszczenie monograficznie potraktowanego imiennictwa środowiska lokalnego na tle zasobów i obyczajów antroponimicznych innych miejscowości, regionów czy krajów umożliwia wydobycie specyfiki lokalnej i zrozumienie wzajemnych mikrohistorycznych powiązań między jednostką a jej systemem społeczno-kulturowym i antroponimicznym."

Niewątpliwie środowisko lokalne jest wspólnotą komunikacyjną funkcjonującą w świecie konkretnych relacji społecznych poddanych określonym procesom ekonomicznym czy politycznym. Założenie, że spojrzenie na antroponimie w kontekście uwarunkowań historycznych poszerza pole badawcze, wzbogaca je o istotne wątki, pozwoliło autorce monografii uchwycić lokalną specyfikę nominacyjną i tym samym wskazać na relacje zachodzące między jednostką

i systemem społeczno-kulturowym, w którym tkwi. Zintegrowanie różnych perspektyw badawczych stworzyło bowiem szansę na zarysowanie odrębności kultury lokalnej i jednocześnie pozwoliło na przybliżenie uniwersalnych zachowań komunikacyjnych właściwych dla kultury narodu czy kultur odległych w czasie.

Przyjęte założenia badawcze przełożyły się na funkcjonalnie skonstruowaną pracę. Monografia składa się z trzech rozdziałów obejmujących zasadnicze aspekty badanej problematyki. W pierwszej części ukazano przemiany w kształtowaniu się osobowego imienia ("Imiona w kontekście języka i kultury", str. 12-134). Przedstawiano problem na tle związków antroponimów z kulturą, poruszono zagadnienie kulturowych oraz społecznych motywacji wyboru imion, zwrócono uwagę na obyczaje implikujące motywację wyborów antroponimicznych.

W części drugiej pracy zawarte są rozważania dotyczące antroponimii Jadownik. Autorka pracy ujęła problem w perspektywie diachronicznej (monografia przybliży procesy nominacyjne w parafii rzymskokatolickiej, obejmuje lata 1784-2005, bazą materiałową są archiwalia metrykalne Jadownik - przede wszystkim księgi chrztów prowadzone od 1784 roku). Poszerzyła jednocześnie pole oglądu o opis procesów nominacyjnych, które zaszły w analogicznym okresie w innych środowiskach lokalnych, co pozwoliło ukazać dynamikę przemian imienniczych.

Funkcjonalnym, uzasadnionym merytorycznie, krokiem badawczym (część trzecia pracy) jest uwzględnienie problemu motywacji wyboru imion, dzięki czemu wyraziście rysuje się proces zmienności antroponimii środowisk lokalnych. Przyjęta perspektywa badawcza pozwoliła ustalić w perspektywie diachronicznej tendencje nominacyjne w lokalnym środowisku, uchwycić ich genezę, przyjrzeć się dynamice zmian, spojrzeć na badaną problematykę przez pryzmat wyborów społecznych, jednostkowych.

Autorka w swej pracy dobitnie potwierdza powszechnie akceptowany pogląd, wedle którego imię pełni funkcję referencyjną (należy je traktować jako znak identyfikacji oraz dyferencjacji), jest znakiem przypisanym osobie, co sprawia, że imiona jako jednostki językowe są środkami orientacji w strukturach społecznych. Niebagatelne znaczenie ma fakt przypisanie imienia określonej osobie przez krąg najbliższych, co z aktu nominacji czyni zdarzenie o określonym ładunku emocji, wiążące imię ze sferą egzystencjalną.

Zwieńczeniem badań są szczegółowe wnioski, sprowadzić je można do konstruktywnego stwierdzenia, że system imienniczy wspólnoty Jadownik należy traktować jako "skarbiec pamięci, tradycji i przekonań wielu pokoleń usytuowanych w lokalnej rzeczywistości", jednocześnie postrzegać jako emanację współczesnych trendów kulturowych, obraz postaw, preferencji, wyborów jednostkowych i społecznych.

Pracę zamykają aneks, który zawiera słownik etymologiczno-motywacyjny (377 pozycji),

oraz bibliografia podzielona merytorycznie, przynosząca informacje o poszczególnych planach analizy (na przykład: archiwalia, opracowania dotyczące regionów czy antroponimii środowisk lokalnych).

Precyzyjny wywód doprowadził autorkę monografii do szczegółowych spostrzeżeń, które wzbogacają wiedzę językoznawców, socjologów czy historyków o lokalnych wspólnotach, ich zachowaniach językowych, wyborach wartości implikowanych przez czynniki kulturowe, społeczne, komunikacyjne, przesądzających o stopniu autonomii danego środowiska. Wskazać zatem należy na szereg zalet recenzowanej monografii.

Autorka poddała analizie bogaty materiał źródłowy, w skład którego weszły księgi metrykalne parafii Jadowniki, kronika parafialna oraz dane antroponimiczne wydobyte z publikacji dotyczących wieków poprzedzających czas objęty badaniem. Wartościowym uzupełnieniem materiałowym stały się ankiety wypełnione przez mieszkańców Jadownik oraz wywiady przeprowadzone z nimi. Niewątpliwą zaletą pracy dotyczącej wyboru imion w badanej wspólnocie jest spojrzenie na ten proces w perspektywie diachronicznej obejmującej kilkaset lat. Autorka monografii ma świadomość tego, że analizy o nachyleniu diachronicznym sprawiają wiele trudności badawczych, które w dużej mierze są efektem skromnej (czy niepełnej) ilościowo bazy materiałowej odnoszącej się do odległych czasów badanej wspólnoty komunikacyjnej. Solidne materiałowo studium pozwala jednak przewyciężyć i tę trudność, sformułować wniosek, że analiza danych z odległej przeszłości jest możliwa dzięki wynikom badań onomastycznych, co prowadzi do stwierdzenia, że (w przeciwieństwie do czasów współczesnych cechujących się dowolnością wyborów) antroponimia wczesnych wieków (XIV-XV wiek) cechuje się schematyzmem implikowanym przez silne wzorce kulturowe (np. tradycja chrześcijańska).

Oczywistą zaletą pracy jest wydajne empirycznie, przynoszące niezwykle ciekawy zestaw spostrzeżeń, podejście badawcze polegające na ukazaniu zebranych danych w dwóch wzajemnie przenikających się planach: zestawienia chronologiczne uzupełnione są wartościową analizą motywacji wyborów imion.

Funkcjonalnym wyborem analitycznym było sięgnięcie po metodę obiektywno-dokumentacyjną wzbogaconą dzięki analizie statystyczno-frekwencyjnej o istotny komponent badawczy, dzięki czemu możliwe było rzetelne oświetlenie złożonej problematyki, czyli spojrzenie na obraz świata utrwalony w lokalnej kulturze, odbity w imionach. Szeroko zakrojony plan badań pozwolił zgłębić problem motywacji wyboru imion, preferowania określonych jednostek w badanej wspólnocie komunikacyjnej, porównania z wyborami nominacyjnymi innych wspólnot czy całego społeczeństwa. Przyjęta perspektywa badawcza, żmudna (świadoma) analiza doprowadziły autorkę

monografii do ważnego stwierdzenia, że: "(...) imiona odzwierciedlają najważniejsze wartości (...) kultury" konkretnej wspólnoty. Zatem imiona jako znaki wartości istotnych dla wspólnoty pozwalają przyjrzeć się wyznacznikom kultury, co m. in. oznacza, że motywację wyboru antroponimów należy traktować przede wszystkim jako wyraz preferencji (potrzeb) kulturowych. Autorka monografii dowodzi, że imię jako zapis (i niejednokrotnie jest to jedyny utrwalony w piśmie ślad minionej mikro kultury) przynależności do wspólnoty, dowód na siłę oddziaływania grupowych wzorców jest jednocześnie wyrazem tożsamości, znakiem autonomii społecznej, kulturowej. Owo spostrzeżenie prowadzi do wniosku, że w systemie antroponimicznym lokalnej wspólnoty ujawniają się priorytety danej kultury, co pozwala ujawnić preferencje nominacyjne, uchwycić tendencje zgodne (i odrębne) z obowiązującym w danym czasie schematem wyborów, wnikać w potrzeby egzystencjalne, estetyczne ludzi żyjących w odległej stosunkowo przeszłości.

Niewątpliwie zintegrowanie różnych optyk analitycznych (antropologicznej, językoznawczej czy historycznej) pogłębiło analizę i pozwoliło spojrzeć na poruszane kwestie przez pryzmat ząbających się filtrów. Istotnym walorem zarysowanego planu badań było przedstawienie obszarów badań, które splatają się z analizą antroponimiczną. Tym samym praca przybliżając zagadnienia podejmowane przez onomastykę, podejmując kwestie antroponimiczne, systemowe, ujawnia perspektywę badawczą socjologii, antropologii, etnografii, historii czy genealogii.

Ważnym badawczo spostrzeżeniem jest uwaga, że stare systemy antroponimiczne (do których można dziś dotrzeć, co jednak nie jest zadaniem łatwym) cechują się przejrzystą etymologią, co należy tłumaczyć monokulturą określonej wspólnoty. Tego typu stwierdzenie jest oczywistym postulatem wiązonym z potrzebą przyjrzenia się współczesnej antroponimii, uchwycenia mechanizmów nominacji w świecie nadmiaru ofert komunikacyjnych, przecinających się idei, obrazów, kierunków wpływów.

Niewątpliwą zaletą pracy są ustalenia dotyczące kanonu antroponimicznego wspólnoty komunikacyjnej Jadownik. Jego kształt - jak dowodzi autorka monografii - jest dowodem na istnienie homogenicznej kultury, która obecnie szybko ewoluuje w rytm przemian współczesnego świata. Przyjęta przez autorkę pracy perspektywa badawcza pozwoliła na realizację zadań sformułowanych we wstępie, czyli odtworzenia obrazu przeszłości utrwalonego w zasobie imion wspólnoty komunikacyjnej.

Zamykając wywód dotyczący niewątpliwych zalet monografii, należy docenić walory kompozycji: precyzyjnej, przejrzystej, bardzo dobrze zaprojektowanej. Zwarta, funkcjonalna struktura pracy uwydatnia istotne treści, ułatwia ich odbiór.

Obowiązkiem recenzenta jest podjęcie kwestii dyskusyjnych zarysowanych w monografii,

sformułowanie uwag dotyczących analiz. Doceniając nakład pracy, dyscyplinę badawczą pozwalającą uporządkować bardzo bogaty materiał źródłowy, należy jednak zwrócić uwagę na dwie kwestie. Pani Sabina Jakubowska we wstępie do swej monografii (str. 8-9) dzieli się czytelnikiem następującą uwagą: "Problematyka niniejszej pracy leży na styku kilku dyscyplin naukowych (...) onomastyki, antropologii kultury i etnografii, historii, genealogii, socjologii (...) W gąszczu możliwych paradygmatów: antropologicznych, historycznych, językoznawczych itd., najbardziej oczywistym wyborem pozostał paradygmat archeologiczny, (...). Założenia tego paradygmatu są następujące: cierpliwie pozyskać dane, uważnie je zbadać, pamiętając, że otoczenie kulturowe jest ważne, jak sam artefakt; następnie rekonstruować kulturę na podstawie dostępnych materiałów, (...) z uwzględnieniem możliwie jak najszerszego kontekstu, (...)."

Czytelnik jednak nie będzie miał okazji zapoznać się z całościową, głęboką argumentacją dotyczącą planu teoretycznego, przydatności paradygmatu archeologicznego, przybliżającą założenia metodologii badawczej onomastyki czy socjologii, sygnalizującą łączące je podobieństwa czy dzielące różnice.

Recenzent doceniając ogrom zadań, które zostały sformułowane przez autorkę monografii, musi zauważyć, że interdyscyplinarna praca (niezwykle bogata materiałowo) nie ma - co jest koniecznością - rozbudowanej płaszczyzny teoretycznej. Czytelnik pracy nie odnajdzie w niej w jednym miejscu refleksji dotyczącej paradygmatów badawczych poszczególnych dyscyplin naukowych. Co ciekawe, partie analityczne monografii przybliżają wiedzę o metodach analizy naukowej, ukazują schematy badawcze, ukazują zasadność i przydatność zastosowanych instrumentów badawczych, są tym samym oczywistym dowodem biegłości analitycznej autorki pracy, umiejętności świadomego zastosowania przez nią narzędzi badawczych dostarczonych przez naukę, np. onomastykę. Powtórzmy: skoro przedmiotem analizy są procesy nominacyjne zachodzące w ciągu kilkuset lat w lokalnej wspólnocie, to funkcjonalnym, uzasadnionym merytorycznie zabiegiem byłoby zreferowanie dotychczasowych ustaleń dyskursu naukowego (istnieje na ten temat bogata literatura; wypada jednocześnie zauważyć: bardzo istotne dla omawianej problematyki pozycje znajdują się w bibliografii monografii), które dotyczą kwestii metodologicznych istotnych z punktu widzenia założonych celów badawczych. Kilkudzaniowe uwagi we wstępie poświęcone problematyce o zasadniczym znaczeniu czy uwagi, spostrzeżenia dotyczące metod badawczych zawarte w poszczególnych rozdziałach, podrozdziałach monografii nie dają całościowego wglądu w ważną problematykę.

Przejdźmy do kolejnej uwagi. Pewien niedosyt rodzi lektura bibliografii, która w sytuacji niezwykle szerokiego planu badań może wydawać się specjalistom (np. językoznawcom czy historykom) niezbyt precyzyjna. Autorka pracy przypisała poszczególne pozycje do określonych

działów, na przykład podrozdział dotyczący zagadnień antroponimicznych, historycznych, językowych i antropologicznych przynosi informację o wąskospecjalistycznym artykule Henryka Borka ("Socjolingwistyczne aspekty imiennictwa"), lecz jednocześnie czytelnik w tym samym dziale znajdzie ogólną, niewiele (w kontekście specjalistycznych tekstów onomastów) wnoszącą do analizowanej problematyki "Gramatykę języka polskiego" (1977) Piotra Bąka (w bibliografii jest też "Gramatyka opisowa języka polskiego z ćwiczeniami" pod red. Witolda Doroszewskiego), co może pod znakiem zapytania postawić zasadność przywołania niektórych pozycji.

Pora na konkluzję zamykającą recenzję. Należy jednoznacznie stwierdzić, że monografia pani Sabiny Jakubowskiej "Zmienność imiennictwa w polskich środowiskach lokalnych na przykładzie rzymskokatolickiej parafii Jadowniki (Podgórze) w Małopolsce w latach 1784-2005" jest dziełem rzetelnym badawczo, przynoszącym wartościowe wyniki naukowe. Autorka wnikając głęboko w procesy nominacyjne zachodzące w lokalnej wspólnocie, wytworzyła bogate w cenne materiały źródłowe i w wartościowe przemyślenia studium, które może być bazą do dalszych komunikacyjnych, kulturowych czy historycznych analiz lokalnych wspólnot czy wręcz makrostruktur społecznych. Uwagi o charakterze polemicznym nie obniżają wysokiej oceny pracy, należy je traktować jako głos sygnalizujący potrzebę pogłębienia, uporządkowania wyводу, wzbogacenia go o istotne komponenty. Dlatego też biorąc pod uwagę całość przedstawionej do recenzji dysertacji noszącej tytuł "Zmienność imiennictwa w polskich środowiskach lokalnych na przykładzie rzymskokatolickiej parafii Jadowniki (Podgórze) w Małopolsce w latach 1784-2005", wnioskuję o dopuszczenie jej do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Jerzy Biniewicz

